

Prikaz odnosa i suradnje Marun - Radić putem međusobnog dopisivanja

Dr. Franko OREB
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Uprava za zaštitu spomenika kulture
HR - 21000 Split, Porinova 2

Autor u ovom radu obrađuje i analizira sadržaj pedesetak sačuvanih pisama izmijenjenih između fra Luje Maruna i Frane Radića u razdoblju od 1889.-1920. godine. Sačuvana dopisivanja prikazuju i rasvijetljavaju njihove međusobne odnose i suradnju, kako na polju istraživanja i proučavanja starohrvatske spomeničke baštine, tako i u pogledu utemeljenja, priređivanja i tiskanja glasila "Kninskog starinarskog društva" Starohrvatskae prosvjete, čiji je prvi urednik bio Frano Radić.

Uvod

¹ S. GUNJAČA, O srednjovjekovnoj arheologiji u Jugoslaviji, *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, sv. 5/1956, str. 181. - ISTI, Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja "Starohrvatske prosvjete". - Povodom stogodišnjice rođenja fra Luje Maruna 1857-1957., *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 6/1958, str. 7-28. - K. JURJIŠIĆ, *Fra Lujo Marun osnivač starohrvatske arheologije*, Split, 1979. - D. JELOVINI, Lujo Marun - utemeljitelj Hrvatskog starinarskog društva, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Zagreb, Izd. HAD-a, 6, 1981, str. 41-47. - ISTI, Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva, *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 18/1988, Split, 1990. - Ž. RAPANIĆ, Fra Lujo Marun istraživač hrvatske prošlosti, u: L. MARUN, *Starinarski dnevnik*, Split, 1998, str. 7-22.

² D. VRSALOVIĆ, Frano Radić znanstveni izvjestitelj Hrvatskog starinarskog društva u Kninu i glavni urednik "Starohrvatske prosvjete" (1857.-1933.). *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 12/1982, str. 201-217. U toj raspravi navedeni su svi do tada objavljeni članci i rasprave u raznim stručnim i znanstvenim časopisima i novinskom

Marunove zasluge na istraživanju starohrvatske arheološke baštine, utemeljenju "Kninskog starinarskog društva" i njegova stručnoga glasila *Starohrvatska prosvjeta*, te "Prvog muzeja hrvatskih spomenika", znane su i vrednovane s današnjega gledišta i stupnja razvoja nacionalne arheologije, te objelodanjene u brojnim stručnim i znanstvenim raspravama, člancima i izasbnim monografijama¹. Jednako tako tijekom posljednjih 70 godina od smrti F. Radića, stručnog učitelja na strukovnom tečaju za brodogradnje i kameno-klesarstvo pri Građanskoj učionici u Korčuli krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a potom nastavnika na Ženskoj preparandiji u Dubrovniku do umirovljenja 1914. godine, prvog urednika *Starohrvatske prosvjete* (1895-1905.), stručnog glasila *Hrvatskog starinarskog društva* u Kninu, djelotvornog i zaslužnog istraživača starohrvatske spomeničke baštine, pisalo se podosta u stručnoj i znanstvenoj literaturi i novinskom tisku².

Svoj skroman prilog posvećujem uglednom i cijenjenom arheologu i veoma poštovanom kolegi dr. Duji Jelovini, jednom od kasnijih Marunovih i Radićevih sljedbenika na mjestu ravnatelja Muzeja i urednika njegova glasila, veoma uspješnom nastavljajuću njihova djelovanja na polju istraživanja i proučavanja starohrvatske arheološke baštine. U njemu sam pokušao bolje rasvijetliti odnose između Maruna i Radića putem njihovog međusobnog dopisivanja. Jer, u međusobnom dopisivanju između javnih i kulturnih djelatnika, često puta nailazimo na podatke, koje ne ćemo naći u službenim dokumentima, dnevnicima, zabilješkama i izvješćima. Ponekad se u takvim pismima susrećemo s onim intimnim razmišljanjima pojedinca, s njegovim željama i planovima, nadanjima i strahovima pa i patnjama. Takva intimna razmišljanja, koja se povjeravaju samo iskrenim i osvjedočenim prijateljima, otkrivaju nam i karakter osobe, njezin pogled na život i djelatnost koja ga zaokuplja i kojom se bavi.

Zbog toga sam se potrudio prelistati i pročitati bogatu i raznovrsnu pismenu ostavštinu F. Radića, pohranjenu u Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci u Zagrebu, među kojom se nalazi i oko pedesetak pisama međusobnog dopisivanja između L. Maruna i F. Radića³. I zaista, ta pisma ocrtavaju neke karakterne osobine i Maruna i Radića, njihovo međusobno uvažavanje i poštovanje, koje s vremenom prerasta u iskreno i trajno prijateljstvo.

Radić je u Korčuli djelovao u ono prijelomno vrijeme u povijesti hrvatskog naroda, Dalmacije i toga našeg otoka, u vrijeme probudene nacionalne svijesti koja je u to doba evoluirala od početnog romantičarsko-sveslavenskog zanosa, do čiste hrvatske nacionalne ideologije. Rodoljubna iskra duboke, žarke i privržene ljubavi prema svom hrvatskom narodu, jeziku, zavičaju, zapaljena u duši mladog školarca F. Radića još na rodnom Braču, tinjala je za sve vrijeme njegova školovanja, da bi se po njegovu dolasku u Korčulu 1881. godine⁴ rasplamsala u plam rodoljubnog djelovanja. Upravo u toj korčulanskoj sredini, u kojoj je proboravio pune 24 godine, F. Radić je saznao i potvrdio se kao uzoran pedagoški djelatnik, vatreni domoljubni prosvjetitelj i dobar poznavalac korčulanske prošlosti i njenog spomeničkog blaga. Iako je arheološke spomenike zavolio još u splitskoj realci, tek će se u korčulanskoj sredini u duši mladog Radića zapaliti iskra ljubavi za starohrvatsku baštinu, rasplamsavši se u pravu strast, te definitivno do kraja života odrediti i trasirati glavni interes njegova stručnog i znanstvenog rada.

Utemeljenjem *Kninskog starinarskog društva* 1887. godine s glavnim ciljem *iskopavanja, sabiranja i očuvanja starohrvatskih spomenika*, imat će odjeka i na otoku Korčuli. Naime, šesnaest godina prije utemeljenja tog Društva, u Korčulanskoj općini su Hrvati-narodnjaci na vlasti (od 1871. godine). Općenito na otoku, a naročito u samom gradu, jača interes, nacionalni zanos i ponos na hrvatsku prošlost. Osnivaju se brojna prosvjetno-kulturna društva s nacionalnim obilježjem, koja postaju žarišta promicanja i gajenja rodoljubne misli, narodnog jezika i narodne prošlosti. Zbog toga je sasvim razumljivo da će se i Korčulanska narodnjačka općina naći među utemeljiteljima *Kninskog starinarskog društva* i godišnjim novčanim iznosima u narednim godinama podupirati rad Društva u istraživanju starohrvatskih spomenika⁵. F. Radić je u gradu Korčuli, pored pedagoškog rada, zajedno s Vidom Vuletićem-Vukasovićem razvio vrlo živu djelatnost na skupljanju, istraživanju, proučavanju i objavljivanju bogate i raznovrsne otočke spomeničke baštine. Pisao je u onodobnim stručnim časopisima (splitskom *Bullettinu*, zagrebačkom *Vjesniku hrvatskog arheološkog društva*, *Starinaru*, *Glasniku Zemaljskog muzeja za BiH*, dubrovačkom *Slovincu*) i u novinama o spomenicima svih epoha i kultura na otoku Korčuli, od pretpovijesnih, preko antičkih (grčkih i rimskih), ranosrednjovjekovnih, do onih iz kasnije dobi, ne ograničivši se samo na arhitekturu, nego i na slikarstvo, kiparstvo i umjetnički obrt. Zaslužan je i za uteme-

Utjecaj Korčulanske sredine na Radićeva duhovna obzorja

tisku o životu i radu F. Radića. O Radićevu djelovanju na otoku Korčuli vidi članke: F. OREB, Djelatnost Frana Radića u Korčuli I, *Hrvatska obzorja*, 3/1995, str. 681-694. - ISTI, Djelatnost Frana Radića u Korčuli II, *Hrvatska obzorja*, 4/1995, str. 929-937. - ISTI, Korčulanska epizoda u životu i djelovanju Frana Radića, prvog urednika Starohrvatske prosvjete, *izd. HAD-a*, 19/1998, Zagreb, 1998, str. 37-46.

³ U pripremama za znanstveni skup i obilježavanje 100. Obljetnice *Starohrvatske prosvjete*, koja je u listopadu 1995. godine održana u Šibeniku, zamolio sam kolegu Hrvoja Gjurašina, kustosa u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, da fotokopira Radićevu pismenu ostavštinu pohranjenu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. On je to spremno učinio i sada se kopije čuvaju u biblioteci spomenutog Muzeja odakle sam ih i ja koristio. Obradio sam i publicirao u članku: F. OREB, Frano Radić u pismima suvremenika, *Zbornik Kačić*, 19/1997, str. 121-150.

⁴ *Narodni list* (dalje NL), br. 79, od 5. X. 1881.

⁵ Arhiv općine Korčula (dalje AOK), Zapisnik sjednice občinskog vijeća od 2. VII. 1893. Zaključeno je da se iz zajedničke općinske zaklade izruči 50 fiorina u ime doprinosa za utemeljenje novčane zaklade kod Kninskog starinarskog društva za hrvatske iskopine. AOK, Zapisnik sjednice občinskog vijeća od 18. VII. 1899. Zaključeno je da se Kninskom starinarskom društvu doznači 700 kruna (Račićće 25 kruna,

Lumbarda 20, Pupnat 15 i Žrnovo 10 kruna). AOK, Zapisnik sjednice občinskog vijeća od 23. XII. 1904. Općina Korčula dodjeljuje Kninskom starinarskom društvu novčanu pomoć u iznosu od 50 kruna.

⁶ NL, br. 40, od 19. V. 1897, br. 73, od 15. IX. 1897.

⁷ V. FORETIĆ, Presjeci kroz prošlost Korčule, *Zbornik otoka Korčule* 2/1972, str. 65. - F. OREB, Korčulanska općina za vrijeme Rafa Ameria u drugoj polovici XIX. stoljeća, *Dubrovnik* 1-2/2002, str. 335-389.

⁸ NL, br. 67, od 23. VIII. 1899.

⁹ F. OREB, Djelatnost Frana Radića u Korčuli, II, *Hrvatska obzorja* III, 4/1995, str. 930, bilješka 54.

¹⁰ Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (dalje MHAS), Pismena ostavština Frana Radića. Pismo od 3. prosinca 1889.

ljenje Domorodnog ili Domovinskog muzeja u gradu Korčuli (1885. godine), kojega u devedesetim godinama 19. stoljeća posjećuju i neki uvaženi domaći i strani stručnjaci, kao npr. Kubitscheck, Neumann, don F. Bulić, koji su, kako se navodi, razgledali gradsku zbirku kamenih natpisa, heraldičkih i graditeljskih spomenika⁶.

U to vrijeme gradonačelnikom Korčulanske općine bijaše dr. Rafo Arneri, karizmatična ličnost na korčulanskoj, pa i dalmatinskoj političkoj sceni. Svojim dugogodišnjim upravljanjem Korčulanskom općinom u mnogome je zaslužan za njezin politički, gospodarski i kulturni napredak. Zauzima se i podupirao moralno i materijalno sve domoljubne pothvate, ne samo širom Dalmacije, nego i one u Banskoj Hrvatskoj.

Pojava Kninskog starinarskog društva shvaćena je u korčulanskoj sredini ne samo kao kulturološki čin, nego i politički, što je najbolje okarakterizirao i sam Rafo Arneri, koji postaje članom društva, zapisavši: ... *Ušao sam kao član "Starinarskog društva u Kninu", ustanove za mene od velike važnosti, ne samo arheološke nego i političke, jer s iskopinama, koje vrši, pokazuje s činjenicama hrvatsku povijest onog područja*⁷.

I sam predsjednik *Kninskog društva* fra Lujo Marun je mnogo cijenio Rafu Amerija i njegovo zauzeće za *Društvo*, što potvrđuje i sažalnicom koju je uputio u Korčulu u povodu njegove smrti:

Knin

Na ime moje izrazite obitelji Arneri najčustvenije sažaljenje nad smrću odličnog borca za hrvatska prava pok. Rafa.

Molim zastupati Društvo pri sprovodu svojega člana.

Slava onakvom značajniku, koji časno započe borbu za potlačena prava a časnije ju dokonča ustrajnošću, dosljednošću, nesebičnošću, samoprijegom.

Slava!

*Marun*⁸

*Uspostava čvršće
suradnje između
„Kninskog starinarskog
društva“ na čelu s
fra L. Marunom s
F. Radićem na Korčuli*

Nastojanjem i pod utjecajem F. Radića, ali i zbog jednog općeg nacionalnog ozračja u gradu i na otoku, uz Korčulansku općinu i Samostan franjevac na otočiću Badlji, jedan lijepi broj, više od dvadesetak uglednih pojedinaca s cijelog otoka, najviše iz grada Korčule, bio je učlanjen među redovite članove *Kninskog starinarskog društva*, pomažući *Društvo* svojim novčanim priložima. A kada je utemeljen časopis *Starohrvatska prosvjeta*, na otoku Korčuli, ali i susjednom Pelješcu, imao je veći broj pretplatnika⁹.

Razumije se da Radićevo posvjedočeno rodoljublje i njegovo dotadašnje djelovanje u Korčuli na proučavanju i objelodanjivanju korčulanske spomeničke baštine u raznim stručnim časopisima i novinama, nije prošlo nezapaženo u krugu oko *Kninskog starinarskog društva*, a ni samog Maruna, koji ga 1889. godine imenuje povjerenikom toga društva za Korčulu, dodijelivši mu diplomu - člana povjerenika, o čemu svjedoči i sačuvano pismo¹⁰.

Od te godine postoje češći pismeni kontakti između Maruna i Radića. S obzirom da je Radić više od jedne godine proveo u Beču na studijima politehnike i arhitekture, koje je u II. godini morao

prekinuti (stric Ivulić mu otkazuje novčanu potporu), svladao je ipak solidno osnove tehničkog crtanja, pa je u ono vrijeme, u oskudici izučenih arhitekata i tehničara, slovio za vrsnog crtača, čije je usluge često koristio i fra L. Marun. O tome nam svjedoči i nekoliko sačuvanih pisama iz 1889., 1890. i 1891. godine, u kojima Marun moli Radića da mu nacrti neke iskopane arheološke predmete iz okolice Knina (uglavnom je riječ o naušnicama), ali ga poziva i u Knin da mu izradi nacрте pronadene bazilike na Kapitolu¹¹.

Boraveći u malom otočkom gradiću, prometno izoliranom od većih dalmatinskih središta, a pogotovu s unutrašnjošću, daleko od stručnih knjižnica i muzeja, često puta nije bilo lako F. Radiću ostvariti djelotvorne kontakte ni s tada malobrojnima stručnjacima, niti s *Kninskim starinarskim društvom*.

O tome najbolje svjedoči on sam pismom naslovljenim predsjedniku Društva fra L. Marunu prigodom održavanja III. Glavne skupštine Društva održane u Kninu 3. studenoga 1889. godine:

Velepoštovani gospodine predsjedniče!

U Korčuli, 30. listopada 1889.

Promislite koliko smo ovamo rastavljeni od svieta kada u prosvjetnom i naprednom XIX. vijeku neima parobroda iz Korčule za Split već u nedjelju dva puta te u ponejeljak.

To Vam je razlog, s kojega ni ja, ni drug Vuletić-Vukasović, premda bi vruće želili, ne možemo da dojdemo na godišnju sjednicu tog dičnog nam i patriotičkog prvog starinarskog društva u Dalmaciji, pa nam zato ne preostaje drugo, već da po Vama poštovani gospodine predsjedniče, pošaljemo tome uglednom zboru svoj iskreni i braški pozdrav i da izrazimo želju da bi riešio svoj zadatak što sretnije i ispješnije po napredak i razvitak društva¹².

Uz mladenački zanos, nadahnut rodoljubljem, te strašću za otkrivanjem i proučavanjem prošlosti, Radić je, u svojoj realnosti, ubrzo uvidio, kako svoje nedostatke, tako i nemogućnosti uspješnijeg djelovanja u Korčulanskoj sredini.

Radić je, naime, bio svijestan svoje nedovoljne naobrazbe u arheološkoj i povijesno-umjetničkoj struci, pa to nastoji nadoknadi ustrajnim čitanjem stručne literature, koju posuđuje od ustanova i pojedinaca, o čemu svjedoči nekoliko sačuvanih pisama¹³. Taj odnos, odnosno sraz između njegovih želja i htijenja da se usavršava i napreduje u struci kojom se bavio i kojoj se posvetio i mogućnosti sredine u kojoj je djelovao, pratit će Radića kroz cijelo vrijeme njegova boravka u gradu Korčuli. Za razliku od mnogih, kojima se obraćao za pomoć, bilo da je riječ o državnim i pokrajinskim vlastima i institucijama ili, pak, uglednim pojedincima, jedino je u fra L. Marunu našao iskrenog sugovornika, koji je shvaćao njegov položaj i njegova nastojanja, te mu nastojao pomoći, koliko je to mogao.

Zahvaljujući Marunu, Bulić je tiskao 1888. godine monografiju (I. svezak) o hrvatskim spomenicima srednjeg vijeka¹⁴, na koju se, u polemičkom tonu osvrnuo F. Radić¹⁵.

¹¹ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 27. rujna 1890.

¹² NL, br. 97, od 7. XII. 1889.

¹³ MHAS, Pismena ostavština F. Radića, Pismo od 7. studenoga 1890.

¹⁴ F. BULIĆ, *Hrvatski spomenici u Kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz doba hrvatske narodne dinastije*. Zagreb, 1888.

¹⁵ F. RADIĆ, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 11./1889, i 12./1890.

O sudbini rukopisa II. Bulićeva sveska *Kninskih spomenika*., te o Radićevu pismu Marunu u vezi s tim rukopisom, već je pisano i komentirano¹⁶, pa u ovoj prigodi to ne bismo ponavljali. Na ovom mjestu ćemo tek skrenuti pozornost, što je možda manje poznato, na sadržaj dvaju pisama u vezi s tim pitanjem, koje je Marun uputio Radiću. Iz njihova sadržaja se s jedne strane ogleda Marunovo povjerenje prema Radiću, ali i njegova razmišljanja o Bulićevim postupcima¹⁷.

Tako se u prvom pismu od 10. lipnja 1890. god. Marun tuži Radiću da don Frane još nije završio radnju (ovdje se misli na II. Bulićev svezak o starohrvatskim spomenicima), jer, kako navodi, *...Bulić se bavi solinskom bazilikom.*

U drugom pismu od 31. prosinca 1891. godine, Marun izvješćuje Radića da ga je usprkos njegovom neslaganju, uvrstio u *Znanstveni odbor*, s dubokim uvjerenjem u njegov častan i koristan rad. Ponovno se u pismu Marun jada Radiću na don Franu ističući: *... svo moje djelovanje do sada nije mu pogodno, tako da je sa mnom prekinuo gotovo sve odošaje. Nije htio ni doći na Skupštinu. Svezak II. naših spomenika, kojega je don Frane toliko puta navjestio (table su davno gotove), nije se ni počeo tiskati. Šteta za Društvo. Narod ima pravo znati što radimo. Ne mogu se pobvaliti ni sa susretljivišću JAZU, koja nije dala ni novčića, a mi za table potrošili 300 fiorina.*

Marun u pismu predlaže Radiću da sam napiše raspravu za II. svezak, a da bi se Društvo postaralo na svoju ruku objaviti ga. Prepoznavši u Radiću marljivog radnika i istomišljenika u pogledu razmišljanja i stavova o planovima na istraživanju, proučavanju, skupljanju i čuvanju starohrvatske arheološke baštine, Marun je nastojao privoliti Radića da se preseli u Knin, gdje bi bio od veće koristi Društvu i samom Marunu.

To se lijepo razaznaje iz Marunova pisma od 25. ožujka 1891. godine, u kojem se ponovno Marun jada Radiću kako u svom poslu nema ni podrške niti koristi od onih koje je smatrao sudrugovima. Iskreno se jada Radiću, jer ga smatra iskrenim prijateljem, ističući da je od kada su se njih dvojica upoznali, odmah u Radiću prepoznao iskrenog prijatelja, odanog i radišnog djelatnika te je počeo razmišljati kako bi te njegove krijeposti upotrebio za korist Društva, naših starina, na ponos našeg naroda.

Zbog toga moli Radića da se prihvati tajništva Društva te da bi se u svojstvu učitelja mogao naseliti u Kninu i biti duša našeg Društva. Ponovno se žali Radiću na neprestanu borbu s oporbom u samom Društvu, koja ne prihvaća njegove prijedloge, pa tako ni imenovanje Radića u Znanstveni odbor Društva, iako ga je više puta predlagao. U pismu nadalje ističe: *... potrebno je isključiti monopolizam u radu Znanstvenog odbora, u kojem nam je don Frane potreban, ali uz njega rado bih vidio Vas i Vida Vuletića Vukasovića, kao i Miloševića. Želio bih Vas uključiti u rad Znanstvenog odbora, ne radi Vašeg crtanja, jer Vas može drugi nasljediti, već radi Vaše ljubavi prema narodu i hrvatskim stari-nama, radi Vaše uzorne marljivosti, što bi bilo dobitkom za Društvo.* Pismo završava ovim naglaskom: *Meni se čini da hrvats-*

¹⁶ K. JURIŠIĆ, nav. dj. u bilješki 1, 71.

- Ž. RAPANIĆ, nav. dj. u bilješki 1, 11.

¹⁷ MHAS, Pismena ostavština F. Radića, Pisma od 10. lipnja 1890. i od 31. prosinca 1891.

ki narod još neće da zna za svoje starine. Naša svijest još spava i teško da se nabrzo prene¹⁸.

Marun nije bio zadovoljan ni sa sastavom ni s radom Znanstvenog odbora, koji u 1891. godini uopće nije ni djelovao, jer zadarsko Namjesništvo nije odobrilo Pravilnik Društva, kojega je trebalo uskladiti. Marun sumnja u rad Znanstvenog odbora i sljedeće godine, jer mu je na čelu don F. Bulić, koji je i glavni izvjestitelj. Marun je mišljenja da bi Znanstveni odbor bolje djelovao u sastavu: F. Radić, V. V. Vukasović, P. Kaer, prof. Milošević, Stanić i dr. Jelić. O svemu tome Marun izvješćuje Radića u pismu od 9. veljače 1892. godine, ponovno apostrofirajući odnos s Bulićem, napominjući, da ne vidi prave svrhe neslaganja s don F. Bulićem, a niti mu ih je priopćio sam don Frane, ali pretpostavlja da je glavni uzrok neslaganja *što ja nastojim da se Društvo samosvojno razvija*¹⁹. Poznate su činjenice da je don F. Bulić u početku podupirao Marunov rad i bio članom *Kninskog starinarskog društva* i njegova Znanstvenog odbora. Također je poznato da su se Marun i Bulić razišli oko pitanja koncepcije rada *Društva*, daljnjeg razvoja nacionalne arheologije, a s time u svezi i pohrane otkrivenih starohrvatskih arheoloških spomenika. Dok je Marun zastupao ideju *o samosvojnom razvoju starohrvatske arheologije i zasebnom muzeju starohrvatskih spomenika*, Bulić je držao da svi starohrvatski spomenici iz Dalmacije moraju biti pohranjeni u splitskom *Arheološkom muzeju*. Također je poznato da će ta neslaganja dovesti do Bulićeva odstupanja iz *Hrvatskog starinarskog društva* i formiranja novog *Hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti Bibač* u Splitu, 1894. godine, koje će svoje djelovanje usmjeriti na područje od Trogira do Omiša. Iako je to bio velik udarac za Maruna, on nije prekidao kontakte s Bulićem, odnosio se i dalje korektno, čestito i s poštovanjem prema svom velikom i uvaženom protivniku. No, svoj jad i tjeskobu je kroz pisma iskazivao svom iskrenom prijatelju F. Radiću, ne držeći svoje ideje valjanim razlogom Bulićeva napuštanja *Hrvatskog arheološkog društva*. Iz sadržaja pojedinih pisama iz 1892. godine, uočava se čvrst, jasan, odlučan i nepokolebljiv Marunov stav: *Iako je Bulićevim uplivom Sabor zakopao našu osnovu o muzeju, moja odlučnost prepriječit će da hrvatske spomenike rimski krvolok ne proguta. Dokle u Znanstveni odbor ne dobijem ljude mlade i poput Vas (misli na Radića), naše Društvo će mnogo morati trpjeti. Ja ni za dlaku ne popuštam Bulićevu zahtjevu da se naši spomenici utope međ rimske...* unatoč takvom stavu, Marun je i nadalje držao da se o tom pitanju može i treba razgovarati s Bulićem, uključujući u raspravu i Radića, Vukasovića, Kaera, Miloševića i Stanića, kako bi se izgladio spor²⁰.

Također su poznate činjenice da je od 1890. pa do kraja 1982. godine u glasilu Hrvatskog arheološkog društva *Viestniku hrvatskoga arheološkoga društva*, što ga je utemeljio i 14 godina uređivao Šime Ljubić, pune tri godine postojala zasebna rubrika pod nazivom "Glasnik starinarskog društva u Kninu", u kojoj su se tiskala tromjesečna izvješća i bilješke o starohrvatskim

¹⁸ MHAS, Pismena ostavština F. Radića, Pisma od 10. lipnja 1890. i od 31. prosinca 1891.

¹⁹ MHAS, Pismena ostavština F. Radića, Pismo od 9. veljače 1892.

²⁰ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 7. IV., 6. V., 21. VI. 1892.

spomenicima. Marun u pismima izvješćuje Radića i o Ljubićevu pismu iz Zagreba u kojemu Ljubić predlaže Marunu stapanje *Hrvatskog arheološkog društva* u Zagrebu s *Hrvatskim starinarskim društvom u Kninu*, sa sjedištem u Kninu. Jednako tako predlaže i prelazak uredništva *Viestnika*..., povlačeći se u rodni zavičaj Starigrad na Hvaru, Marun u pismu Radiću najavljuje utemeljenje svog društvenog glasila ovim riječima: *Pošto u "Viestniku", odstupanjem Š. Ljubića će zamrijeti rad i polet, mogli bismo izdavati posebni društveni glasnik, gdje bi svoje nadzore razvijali*. Imajući neograničeno povjerenje u Radića, Marun ga moli da razmisli o toj ideji, te da bi se u vezi s tim pitanjem mogli sastati u Splitu. Marun ipak nije htio tu odgovornost preuzeti na sebe, pa u pismu moli Radića, V. V. Vukasovića i još neke odane članove *Društva* (Miloševića), da se sastanu u Splitu, na Lokrumu, u Stari Gradu ili Selcima, gdje bi o tome raspravili. Tri mjeseca kasnije Marun izvješćuje Radića da se sastanak nije uspio ostvariti, ali da će ipak ići u Stari Grad razgovarati sa Š. Ljubićem i čuti njegovo mišljenje, pa možda svratiti i do Korčule ... *da se sastanem s Vama i Vidom Vuletićem Vukasovićem*²¹. Je li Marun otišao u Starigrad kod Ljubića i potom svratio do Korčule čuti mišljenje Radića i Vukasovića, nije nam poznato, jer u kasnijim pismima o tome nema spomena.

Početak rujna 1892. godine Marun pismeno javlja Radiću: ... *da Društvo već gradi naumljeni muzej, koji će biti skoro gotov, pak Vas molim, da kada Muzej bude gotov dodete u Knin pomoći mi kod postave*²². U kasnijim pismima Marun više ne spominje Muzej, tako da iz sačuvanog dopisivanja ne možemo zaključiti je li Radić zausta bio u Kninu i pomogao Marunu kod postav Muzeja. Ostaje nam zato tek ponoviti poznate činjenice. Godine 1893. na mjestu porušenog trošnog istočnog krila franjevačkog samostana Sv. Ante u Kninu, po nacrtima arhitekta Josipa Slade iz Trogira, člana uprave *Kninskog starinarskog društva*, izgrađena je nova zgrada u kojoj je na dan sv. Bartula, zaštitnika *Društva*. 24. kolovoza iste godine otvoren *Prvi muzej hrvatskih spomenika*. Svečanom otvorenju prisustvovao je i F. Radić, ne samo u svojstvu člana Znanstvenog odbora *Društva*, nego i kao izaslanik Korčulanske općine²³. Otvorenje *Prvog muzeja hrvatskih spomenika* u Kninu, primljeno je s velikim oduševljenjem u gradu Korčuli, koja je preko Radića, gradonačelnika Arneria i brojnih članova utemeljitelja, revno pratila i novčano pomagala rad *Društva* u Kninu. Među brojnim telegramima iz raznih strana Dalmacije i Hrvatske, spominjemo i onaj iz Korčule, koji je uputio redoviti član *Društva* Dubravko Tadić, u ime svih članova-utemeljitelja iz Korčule: *Pridružujemo se u dubu velikoj domaćoj slavi kličući "Živila Hrvatska", "Živio poštovani Marun i družina", "Živila braća redodržavci S. Otкупitelja, koja no sledi okupljati za vjeru i milu domovinu.", "Živjela braća na okupu"! Slava neumrlim našim kod te dragocjene ruševine. Naprijed! Budućnost je naša*²⁴.

Te je godine *Društvo* preimenovano u *Hrvatsko starinarsko društvo*. Uvidajući potrebu utemeljenja i svoga strukovnog časopisa u kojem bi se objelodanjivali rezultati arheoloških

²¹ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 5. IX., 30. IX. 1892.

²² MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 4. IX. 1892.

²³ NL, br. 68, od 26. VIII. 1893.

²⁴ NL, br. 70, od 20. IX. 1893.

iskopavanja i tumačio značaj starohrvatskih spomenika, na glavnoj skupštini *Hrvatskog starinarskog društva*, održanoj u Kninu 15. svibnja, 1894. godine, zaključeno je da se pokrene društveni časopis *Starohrvatska prosvjeta*. Za glavnog urednika i glavnog izvjestitelja Znanstvenog odbora *Društva* imenovan je Frano Radić, teoretični učitelj strukovnog tečaja u Korčuli. U prvom tiskanom broju *Starohrvatske prosvjete*, 1895., obznanjen je i Program toga glasila iz kojega izdvajamo:

“...Društvo trebovaše posebnoga organa, kao ozebao sunce, pa tomu evo sada doskače Starohrvatskom prosvjetom. Hrvatski narod, koji napreduje na svakom polju ljudskog umijeća, kako nije mogao biti, bez starinarskog društva, koje bi se naročito bavilo sa iskopavanjem, sabiranjem i sačuvanjem hrvatskih spomenika, tako nije mogao zaostati za susjednim narodima, a da ne bude imao strukovni časopis, koji bi ne samo takove spomenike razsvietlivao, nego bi se još bavio u širokom smislu rieči sa ostalim svojim prosvjetnim prilikama u najdavnijim i najslavnijim dnevima. Uvidajući ovu potrebu, zadnja glavna skupština Hrvatskog društva, održana u Kninu dne 15. svibnja 1894. zaključila je jednoglasno, da čim prije takav organ pokrene.²⁵”

Imenovanje na dužnost glavnog urednika *Starohrvatske prosvjete*, F. Radić je primio i prihvatio ne samo kao nagradu i čast za svoj dotadašnji rad, nego možda još i više kao domovinski zadatak u ono vrijeme nacionalnog zanosa. Iako je bio svijestan mnogih poteškoća koje ga očekuju na toj dužnosti, uz redovite obveze učitelja stručnog tečaja pri *Gradjanskoj učionici*, uz velik zanos i uloženi trud, savjesno je i revno obavljao povjerenu mu dužnost. Da mu, međutim, nije bilo lako, svjedoči i intezivno dopisivanje između njega i Maruna u razdoblju od 1895-1905. godine. To je i shvatljivo, jer je trebalo angažirati što veći broj suradnika iz svih krajeva Dalmacije, koji će izvješćivati o iskopavanjima i novim nalazima starohrvatskih arheoloških spomenika. Jednako tako, trebalo je angažirati i suradnike, koji će izrađivati nacрте iskopanih ostataka arhitekture starohrvatskih crkava i crteže pronađenih arheoloških predmeta (kamenih ulomaka, natpisa, kovinskih predmeta) za ilustraciju pojedinih članaka. Trebalo je usuglasiti i odrediti koncepciju i sadržaj svakog novog broja *Starohrvatske prosvjete*, voditi brigu o novčanim sredstvima za tiskanje svakog narednog broja toga glasila, o pretplati i raspačavanju časopisa među pretplatnike i članstvo, pa i pojedine ustanove.

Kao iskreni rodoljub, ustrajan i predan na poslovima od hrvatskoga nacionalnog interesa, Radić je stekao povjerenje i ugled ne samo u korčulanskoj sredini, nego i u hrvatskom puku diljem Dalmacije, Boke Kotorske, Bosne i Hercegovine. Zbog toga mu se mnogi pismeno obraćaju, od Pule, Zadra, Knina, Splita i Dubrovnika do Kotora i Travnika. Izvješćuju ga o novim arheološkim nalazima na području Dalmacije, Boke Kotorske, Bosne i Hercegovine, poglavito o onim iz starohrvatske dobi, o ostacima starohrvatskih crkava, groblja, pronalasku kamenih natpisa, ali i starih rukopisa, kronika, listina i knjiga. Šalju mu nacрте i crteže

Frano Radić prvu seriju Starohrvatske prosvjete uređuje u gradu Korčuli od 1895-1905. godine

²⁵ *Starohrv. Prosvj.*, 1(1)1895.

tih nalaza, tražeći od njega mišljenje i savjet, interesirajući se za njihovo objavljivanje u društvenom glasilu. Prilozi se također šalju i Marunu, u Knin. Zbog toga su prikupljeni tekstovi poštom putovali na relaciji Korčula-Knin i obratno na mišljenje i redigiranje. Nakon tih predradnji i usuglašavanja kriterija i mišljenja o svakom pojedinom prilogu, Radić kao glavni urednik bi složio i rasporedio sadržaj svakog novog broja *Starohrvatske prosvjete*, slao ga Marunu, koji bi ga prosljedio na tiskanje u Dioničku tiskaru u Zagreb. Zbog toga ta pisma sadrže mnoštvo detalja povezanih uza suradnike i njihove priloge, Marunova i Radićeva mišljenja i prijedloge ali i o pojedinosti problema povezanih uz prikupljanje novčanih sredstava za podmirenje tiskarskih troškova, tehničkih poboljšanja i dizajna pojedinih brojeva *Prosvjete*, jednom riječju, o svemu onome što se odnosi na izdavanje i tiskanje jednog časopisa. O tome se danas brinu čitavi tehnički i stručni timovi, dok je u ono vrijeme cjelokupni posao padao uglavnom na dva čovjeka: Maruna i Radića. F. Radić je *Prosvjetu* širio među članove *Hrvatskog starinarskog društva*, ali i među kulturne i javne ustanove, tako da su osim pojedinaca pretplatnici u Korčuli bili i *Hrvatska čitaonica* i *Kotorska učiteljska knjižnica*.²⁶ Iste, 1895. godine, kad je F. Radić imenovan urednikom *Prosvjete*, došlo mu je još jedno priznanje, imenovan je, naime, pravim članom Antropološkog društva u Beču.²⁷

Nedostatak profila povijesno-umjetničke i arheološke struke, osjećao se u terenskim arheološkim istraživanjima *Kninskog starinarskog društva*, a kasnije i *Hrvatskog arheološkog društva*. To se osjećalo i u objavljenim radovima o tim istraživanjima i njihovoj interpretaciji u glasilu Društva. U 26 svezaka *Prosvjete*, koju je uređivao Radić u Korčuli, suradnici su bili mahom amateri (svećenici, po koji seoski učitelj ili općinski činovnik), osim rijetkih stručnjaka, kao što su bili Šime Ljubić, povijesnik i arheolog, tada već umirovljeni ravnatelj *Hrvatskoga narodnog arheološkog muzeja* u Zagrebu, s boravkom u Starom Gradu na otoku Hvaru, i Karl Patch, austrijski arheolog, u početku gimnazijski profesor, a kasnije kustos *Zemaljskog muzeja* u Sarajevu.²⁸ Osjećao se i nedostatak školovanog tehničkog osoblja (arhitekata, tehničara). Uz one rijetke školovane arhitekate, kao što su bili Josip Slade, Ćiril Iveković i Ejnar Dyggve, izrada arhitektonske dokumentacije otkopanih arheoloških nalaza i pojedinih srednjovjekovnih crkava, također je najvećma bila prepuštena amaterima (priučenim arhitektima, geometrima, mjeračima, crtačima itd.). Među takvima su se ipak izvajali višom razinom stručnosti Ante Bezić, profesor na *Visokoj realci* u Splitu i naš Frano Radić, koji su studirali arhitekturu, ali je nisu završili. Njihovim nacrtima i crtežima ilustrirani su brojni članci u *Starohrvatskoj prosvjeti*. Razumije se da ti crteži nisu bili posve točni i sadržavali su tek najosnovnije elemente o objektu, bilo da se radilo o arheološkim ostacima ili, pak, o pojedinim srednjovjekovnim crkvama (tlocrt, presjek, pročelje). Frano Radić je kao član *Hrvatskog starinarskog društva u Kninu*, bio član njegova Znanstvenog odbora i urednik *Prosvjete*, mnogo putovao, obilazio teren, istraživao i tehnički snimao brojne sred-

²⁶ *Starohrv. Prosvj.*, 2(3)1896. i 5(2) 1900.

²⁷ NL, br. 12, od 9. II. 1895.

²⁸ *Starohrv. Prosvj.*, 2(3)1896.

njovjekovne crkve po Dalmaciji za svoje članke, ali i za članke drugih.²⁹ Kao suradnici u izradi nacrtu za pojedine crkve spominju se još Marin J. Gjurgjević, učitelj iz Lumbarde, koji je izradio tlocrt, presjek i pročelje crkve Sv. Barbare u Lumbarde na Korčuli³⁰, kao i neki od Radićevih bivših učenika: Ante Madirazza, c. k. mjerač u Korčuli, ili Frano Margetić iz Korčule, nadzornik lučkih radova u Tkonu na otoku Pašmanu, koji je na Radićevu molbu za njegov članak nacrtao benediktinski samostan i crkvu Sv. Kuzme i Damijana i crkvu Sv. Mihovila u Nevidanima na istom otoku³¹.

Osim poslova povezanih uz uređivanje i tiskanje *Prosvjete*, Marun u pismima detaljno izvješćuje Radića i o svim važnijim problemima i događajima oko djelovanja *Hrvatskog starinarskog društva* i Muzeja, o svojim planovima, željama i mišljenjima, odnosno pogledima na ljude i događaje. Tako mu piše o svojim reambulacijama i planovima istraživanja terena po kninskoj okolini, kao i željama za proširivanjem istraživanja i na ostala područja Dalmacije, poglavito starinskog groblja u sinjskoj, imotskoj, vrgoračkoj i neretvanskoj okolini. S tim u vezi izvješćuje ga o otkupu zemljišta za potrebe tih istraživanja na Bribiru, skradinskoj okolini, u Biskupiji kod Katića Bajama, potrebitim novčanim sredstvima, novčanim podporama koje dobiva za rad *Društva* od Pokrajine, Banovine i Države, a koja su uvijek nedostatna za ostvarenje naumljenih planova. Također mu javlja da je obišao sve iskopine društva *Bibač*, posebno se kritički osvrćući na iskopine na Gospinu otoku u Solinu i na Bulićeva predviđanja.

Shvaćajući loše novčano stanje F. Radića, koji uz mršavu učiteljsku plaću morao i besplatno uređivati *Prosvjetu*, Marun mu nastoji pomoći. pa ga u pismu nastoji ohrabriti: "... ako ikako bude moguće, nastojat ću da Vam bude pružena kakova podpora za uređivanje lista, budući i sam, uvjeren sam, da kod Vaše mršave plate morate tiesno prolaziti."³²

O nesuglasicama koje su izbile u *Društvu* 1896. godine prigodom imenovanja pojedinih članova u Znanstveni odbor, kao i kod izbora predsjednika *Društva*, Marun detaljno izvješćuje Radića u pismu s nadnevkom od 11. travnja 1896. godine. Marun se žali Radiću kako Š. Ljubić i F. Rački nisu izabrani u Znanstveni odbor, iako ih je pismeno molio, štoviše, piše mu, da je doznao, kako je njegov prijedlog na sjednici JAZU u Zagrebu odbijen, te nastavlja: "... Smatrajući da netko iz Zagreba treba ući u znanstveni odbor, izabrali su mjernika dr. Čeka. jer je i on to želio pismeno. Ne mogu procijeniti njegove znanstvene sposobnosti, ali mi dosta bijaše titula dr., što je član bečke akademije i blagajnik arheološkog društva u Zagrebu, pa može koristiti Društvu bez da piše znanstvene rasprave." Svoje imenovanje za predsjednika smatra resorom za nevolju i nastavlja: "... nitko neće da se primi predsjedništva, jer je to novi trud, poteškoće, što će završiti nezahvalnošću. Ja sam se pribavio jer smatram, da bi bila izdaja napustiti podvrat." Lamentirajući o sudrugu svojih osjećanja, koji bi predano radio i bio spreman podnijeti i nezahvalnost za korist svoga potištenog naroda, aludirajući na Radića pismo završava

²⁹ S. PIPLOVIĆ, Tehnički suradnici Hrvatskog starinarskog društva, *Starobrv. Prosvj.*, ser. 3, 18/1988, str. 203-206. Od 1895-1896. Crkva Sv. Luke na Lastovu, Sv. Duha u Škripu na otoku Braču, Sv. Mihovila kod Komiže, Sv. Luke na Uzdolju kod Knina, Sv. Petra u Priku kod Omiša. Od 1897-1899. Sv. Kliment u Sitnome, Sv. Stjepan u Dubrovniku, Gospe u Lužinama i Sv. Mihajlo u Stonu, Sv. Nikola u Prijekom, Sv. Jakov u Pelinam u Dubrovniku, Sv. Petar, Sv. Ivan i crkva Madaljena kod Stona, Sv. Juraj u Ponikvama na Pelješcu, Blažene Gospe od Planice na Visu, crkve u Koljanima i Pridrazi. Od 1900-1904. crkva u Gornjim Koljanima kod Vrlike, Sv. Nikola, Sv. Nedjelja u Selcima, Sv. Ivan Krstitelj u Biskupiji, crkva na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina.

³⁰ *Starobrv. Prosvj.*, 2(4)1896.

³¹ S. PIPLOVIĆ, nav. dj. u bilješci 29.

³² MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo bez nadnevka i godine. Pretpostavljam da bi moglo biti pisano 1895. godine.

ovim riječima: "...*Da budem Vas za sudruga stekao, stekao bih ono što mi srce žudi.*" Na kraju moli Radića da ga ovlasti da radi na njegovu premještaju u Knin.³³

Marun nije propustio pisati Radiću i o poteškoćama svoga rada na terenu prilikom istraživanja ili slučajnih pronalazaka arheoloških spomenika po selima kninske okolice. Nepovjerljivi seljaci obiju vjeroispovijesti stvaraju mu smetnje i neprilike, prisvajajući otkopane arheološke spomenike, pa se s njima često mora parničiti pred općinskim, okružnim i vrhovnim sudištem u Zadru (npr. s Plavnjacima, incident u selu Pagjene itd.), žaleći se Radiću na nedjelotvornost zadarskog sudišta.³⁴

Svijestan da u korčulanskoj sredini neće moći ostvariti svoje stručne ambicije, Radić je tražio izlaz u zaposlenju u nekom većem dalmatinskom gradu. U dosada objavljenim radovima o životu i djelu F. Radića ostale su nepoznate činjenice da se natjecao na mjesto nastavnika na Pomorskoj školi u Kotorcu i preparandijama u Dubrovniku i Zadru. U tom nastojanju pismeno se obraćao prijateljima i znancima za pomoć, o čemu svjedoči i niz sačuvanih pisama. Za Radićevo učiteljsko mjesto na zadarskoj preparandiji najviše se opet zauzimao njegov iskreni prijatelj fra L. Marun, koji neumorno piše molbe i osobno kontaktira s Perićem, Bulatom, Vrankovićem, Ivančevićem, Korlaetom, Marojčićem i Pavićem.

Neki pojedinci kao Perić su se zaista zauzimali za Radića kod viših pokrajinskih prosvjetnih vlasti u Zadru, o čemu svjedoči i Perićev odgovor Marunu, kojega ovaj u pismu prenosi Radiću, a u kojem se između ostalog navodi ... *Za našeg Radića ja ću se zauzeti, no bojim se, da koliko jaja nasadimo, toliko mućaka dobijemo. Hude smo sreće, ali ipak ne valja stati prekrštenih ruku...*³⁵ No, unatoč nastojanjima, Radiću sreća nije bila naklonjena. To se lijepo uočava iz Marunova pisma Radiću od 16. lipnja 1899. godine. U opšimom pismu Marun izvješćuje Radića da je bio u Zadru, ali da Miložića i pokrajinskog učionskog nadzornika Josipa vit. Peričića nije našao. Prvi u Gradacu obavlja zaruke, dok drugi putuje Pokrajinom. Prenosi mu riječi pouzdane osobe na Namjesništvu: ... *Radić slabe izgleda ima bud na koje imenovanje važnije u preparandiji, jer nije "persona grata".* Ne dajući nikakve šanse Radiću niti za ravnateljsko mjesto na preparandiji, gdje su kandidati prof. Posedel i Zglav, niti za mjesto nadučitelja, kojega je pokrio neki Srbin (Uršić), Marun preporuča Radića Vrankoviću i Korleatu za bilo koje mjesto na preparandiji, savjetujući Radića da moli dubrovačkog nadbiskupa, koji je veliki prijatelj pokrajinskog učionskog nadzornika, za preporuku. Marun je polagao male nade u Radićevo nastojanje za učiteljsko mjesto u Zadru, što mu i otvoreno iznosi u pismu: ... *Ja malu nadu imam da ćete postignuti bar nabrzo koje mjesto u preparandiji, stoga što ste vatreni katolik i Hrvat...*

Pripremajući Radića na neuspjeh nutka ga da razmišlja o drugim kombinacijama, primjerice *Društvo* (ovdje se misli na *Hrvatsko starinarsko društvo* u Kninu) bi moglo zajamčiti redovitu podršku od 500 fiorina, kada bi se Radić pretežito bavio društvenim poslovima. Sugerira mu odlazak u Zagreb ili, pak, na koje tajničko mjesto u općinama Drniš, Skradin, Promina.

³³ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 11. IV. 1896.

³⁴ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 19. X. 1898.

³⁵ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 28. V., 8. VI., 16. VI. 1899.

Velika je Marunova želja bila da se Radić iz Korčule preseli u Knin, te da se isključivo posveti radu u *Društvu* (tajnički poslovi, uredništvo časopisa, suradnja u istraživanjima itd.). Marun ga je, kako smo mogli saznati, i u ranijim pismima nagovarao na taj korak. To ponovno ističe i u ovom pismu, nudeći Radiću i stan u Kninskoj tvrđavi, koji bi se preuredio za njegovu obitelj o trošku Društva. No, Radić se, barem prema uvidu u sačuvano dopisivanje, nije decidirano izjašnjavao o preseljenju u Knin. Zašto? Danas o tome možemo tek nagađati i pretpostavljati i ponuditi tek jedan logički odgovor. F. Radić je, naime, u gradu Korčuli imao sigurno mjesto u državnoj službi (učitelj na Građanskoj učioni) s redovitom i sigurnom, kakvom-takvom plaćom, s kojom je prehranjivao sebe i obitelj (supruga, kćerke i sin). Premještaj u Knin i bavljenje poslovima samo vezanim uz *Društvo*, vjerojatno mu se činilo nesigurnim, zbog toga što je *Društvo* živjelo od društvene članarine i pretplate na časopis, te od pokrajinskih i državnih subvencija, koje često puta nisu bile dostatne i posve sigurne. Radić, za kojega, bez dvojbe, možemo kazati da je odgovorno i s ljubavlju obavljao posao pa i vezan uz starohrvatsku arheološku baštinu, ipak je svoju egzistenciju i egzistenciju svoje obitelji vidio uza sigurno radno mjesto u državnoj službi, a to mu rad u *Društvu* nije mogao garantirati. To bi, po našem mišljenju, mogao biti važan razlog njegova oklijevanja i dvojbi.

Iako je Marun izgradnjom nove zgrade za *Muzej* otvaranjem *Muzeja* ostvario svoj temeljni životni cilj, ipak je konačni smještaj *Muzeja* vidio u Kninskoj tvrđavi, ističući u pismu Radiću ... *kako je Kninska tvrđava stvorena za Domovinski muzej, koji bi se smjestio kod stare crkve sv. Barbare, zamolivši arhitekta Ć. Ivekovića da izradi nacrt*. S tim u vezi obavješćuje Radića da je pokrenuo postupak i počeo prikupljati novčana sredstva za otkup Kninske tvrđave. U tu svrhu poslao je "prošnju" na sve općine pa i na Korčulansku, te moli Radića da agitira u Korčuli kod gradonačelnika za skupljanje milodara, šaljući mu i nekoliko istisaka *Proglašaja*³⁶.

Nedostatna i nesigurna novčana sredstva, te pomanjkanje stalnih suradnika bili su razlogom neredovitog tiskanja i kašnjenja izlaska pojedinih svezaka *Starobrvatske prosvijete* prve serije, koju je uređivao Radić u Korčuli. Ti problemi su apostofirani često u njihovu međusobnom dopisivanju, što će pokušati i objasniti u pismu čitateljima od 24. siječnja 1899. godine: ... *Ne bi ni bilo zapelo izdavanje društvenog glasila, kada bi ono uz svojeg urednika moglo imati svoje stalne suradnike. Ali na takvo nije za sada računati, dok društvo, s nestašice novčanih sredstava, ne bude u stanju da nagrađuje književni rad kao što to čine naša "Jugoslavenska akademija", "Matica Hrvatska", "Društvo sv. Jeronima", "Glasnik sarajevskog muzeja", "Vjesnik hrvatskog arheološkog društva" itd. Zato, dok se društveno ekonomično stanje ne poboljša, ostat će teško breme uređivanja SHP naprčeno na samog urednika i na malicu dobrovoljnih priegornih suradnika*³⁷. Marun i Radić su bili potpuno svijesni svih navedenih poteškoća, kao i činjenice, da je zbog njih, pojedina godišta časopisa (primjerice za

³⁶ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 28. V. 1899.

³⁷ *Starobrv. Prosvj.*, 5(1)1900, str. 55-56.

godine 1990, 1901, 1903.) ispunjavao gotovo sam F. Radić. Zbog toga u posljednjem VIII. godištu *Prosvjete* (1904.) to pokušavaju objasniti čitateljima i pretplatnicima, nagovješćujući i njegovo gašenje: ... *Za takav rad, osjem stručne priprave, hoće se dobre volje, laka pristupa u velike stručne knjižnice, česta pohadanja muzeja i zbirka, svagdanja pregledanja hrvatskih spomenika, a uz to pak obezbjeden obstanak i budućnost u obitelji. Naš urednik stanuje kao u progonstvu u malom gradiću u Korčuli, daleko od znanstvenih središta i zavoda, knjižnica i muzeja hrvatskih spomenika, zaokupljen svojim učiteljskim dužnostima i zabrinut svakidanjem skrbi za sadašnji i budući obstanak i odgoj svoje brojne obitelji, nailazi na svakom koraku svojeg znanstvenog rada na takove i tolike poteškoće i zapreke, da se samo njegovoj dobroj volji i nesalomljivoj energiji može pripisati što i ovoliko gradiivo može da obradi u izašlim svescima SHP*³⁸.

Premještaj Radića na Žensku preparandiju u Dubrovniku

Poslije 24 godine provedene u Korčuli, F. Radić je premješten u Dubrovnik na preparandiju. *S tolikom je ljubavlju prionuo uz interese grada Korčule, da bi ga teško mogao natriliti i koji rodeni Korčulanin. Zbog toga je među žitelje grada ostao u najljepšoj uspomeni. U znak zahvalnosti i u počast na odlasku mu je svirala glazba*³⁹.

Radićev premještaj iz Korčule na dubrovačku Žensku preparandiju 1905. godine, veoma je ražalostio Maruna, što iskazuje u pismu od 3. XII. 1905. godine, u kojem, uz ostalo, piše: ... *Spopadaju me crne slutnje, kao da se sasma oprastate i s našim Društvom, te da ja kao crna kukavica, gubeć jednog po jednog prijatelja moram zakukati prereno i za Vama. Izgubio sam Zlatkovića, nestalo mi Ljubića, no te velike gubitke sam spokojno podnosio, jer su jači prirodni zakoni, ali mi se žalost podvostručila na samu slutnju, smrt naše mile "Starohrvatske prosvjete"*⁴⁰.

Premještajem Radića u Dubrovnik, Marun je i nadalje ostao s Radićem u prijateljskim odnosima, o čemu nam svjedoči i nekoliko pisama iz 1906. godine. U njima ga izviješćuje o skorom održavanju Godišnje skupštine *Društva*, na kojoj bi trebalo izabrati novu upravu. S obzirom da očekuje tešku borbu s protivnicima, moli Radića da zajedno s V. V. Vukasovićem, preko Kaera upute potporu Skupštini i Marunu. U slijedećem pismu ga potanko izviješćuje o tijeku skupštine, ističući da je bila burna, te da je opozicija predvođena dr. Barićem, Požarom, Tomićem i Morettijem poražena, jer je većina Kninjana na skupštini bila uz Maruna. Obavješćuje ga i o novoizabranom upraviteljstvu Društva (Perić, Kaer, Krpan, Picher)⁴¹.

U vrijeme osnivanja *Bokeljskog starinarskog društva* u Kotoru 1906. godine, a naročito pred skorašnju osnivačku skupštinu toga društva, Marun se s nekoliko pisama obraća Radiću u Dubrovnik. Iz njih se zaključuje da je Marun oduševljen osnivanjem starinarskog društva u Kotoru, te da želi osobno prisustvovati i pozdraviti skupštinu u ime *Hrvatskog starinarskog društva* u Kninu. Međutim, zbog bolesti i velikih putnih troškova, to mu nije nikako moguće, te moli Radića da iz Dubrovnika, koji je bliže Kotoru,

³⁸ *Starohrv. Prosvj.*, [ser. 1], 8(1-2, 3-4)1904.

³⁹ NL, br. 89 od 9. XI. 1905.

⁴⁰ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pismo od 3. XII. 1905.

⁴¹ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 14. II. i 18. II. 1906.

ode na skupštinu i zastupa njega kao predsjednika *Društva* i samo *Društvo*. Osim toga daje mu uputstva da na skupštini izjavi učlanjenje *Hrvatskog starinarskog društva* u *Bokeljsko starinarsko društvo*. Ako, pak, ni on ne može, zbog opravdanih razloga, da pošalje Vida Vuletića-Vukasovića, koji je također samo nekoliko godina prije Radića napustio Korčulu i preselio se u Dubrovnik⁴².

Poslje 10 godina provedenih u Dubrovniku, prije I. svjetskog rata, 1914. godine, F. Radić je umirovljen, te se povlači u rodni Bol na otoku Braču, provodeći posljednje godine svoga usamljeničkog i tegobnog života. Ni nakon umirovljenja nisu se prekidale pismene veze između Maruna i Radića. Iz nekoliko opširnih pisama, koje je Marun, nakon završetka I. svjetskog rata pisao iz Sinja Radiću, mogu se vjerodostojno pratiti sve nevolje, koje su zadesile Maruna i Kninski muzej za vrijeme I. talijanske okupacije. Piše mu i o sukobu sa svojim pretpostavljenima i napuštanju franjevačkog samostana 1920. godine, nakon 45 godina samostanskog života u 63. godini života. Ta su pisma puna i nostalgije za Kninom i brige za starohrvatske arheološke spomenike u *Muzeju*. U njima se žali Radiću, da su ga prijatelji napustili, da mu nitko ne piše, te da nema nikakvih vijesti iz Knina ... *gdje mi leži čitava mladost istrošena, a i svi oni duševni produkti, jer ništa sobom ne ponesoh*. Priželjkuje susret s Radićem. Žali se i na svoju braću i pretpostavljene ... *koji ga se hoće otresti kao balast*. Piše mu i o svojoj plućnoj bolesti (bacanja krvi) nazirući svoju skorbu smrt. Lamentirajući o svom svećeničkom pozivu i poslušnosti prema nadređenima, svoje postupke drži ispravnim, jer kako će napisati "... *sve što sam radio za starine, radio sam iz čiste ljubavi prema svome narodu, iz ideala, bez osobne koristi*".⁴³

Kada danas s vremenske distance više od jednog stoljeća, analizirajući sadržaj Marunovih pisama Radiću, pokušamo objasniti razloge Marunove suradnje s Radićem, koja je od početnog uvažavanja i poštovanja, s vremenom evoluirala do iskrenog i neraskidivog prijateljstva, onda ih lako možemo prepoznati, s jedne strane, u onodobnom političkom, kulturnom i duhovnom stanju hrvatskog naroda, Marunovom i Radićevom domoljublju i rodoljublju i odnosu prema hrvatskoj nacionalnoj prošlosti i njezinoj spomeničkoj baštini, te u počecima razvoja nacionalne arheologije, s druge strane. Prisjetimo se. U političko-društvenom pogledu, to je vrijeme otrežnjavanja hrvatskog nacionalnog duha, vrijeme, u kojem se s ponosom i ushićenjem spoznavaju, otkrivaju i ističu sve one duhovne i materijalne vrijednosti, koje su kroz stoljetnu prošlost činile identitet hrvatskog naroda. Na tim narodnim, nacionalnim, duhovnim, vjerskim i kulturnim vrijednostima, sazrijevala je i politička misao i ideologija o državotvornosti i samostalnosti, do potrebe, želje i htijenja, da se političkim sredstvima borbe ujedini hrvatsko nacionalno tijelo na čitavom svom nekada državotvornom prostoru. Razumije se, da je u tom kontekstu značajnu ulogu imala nacionalna (starohrvatska) arheologija, koja se od sedamdesetih godina 19. stoljeća počinje radati, organizirati i razvijati kao posebna arheološka disciplina.

Zaključna razmatranja

⁴² MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 30. VI., 8. VII., 3. VIII. 1906.

⁴³ MHAS, Pismena ostavština F. Radića. Pisma od 29. IV., 22. VIII., 28. XI. 1919., 31. VIII. 1920.

Otkrivanjem i tumačenjem materijalnih ostataka nađenih pod zemljom ona će stvarati sliku o narodnoj prošlosti i s ponosom isticati duboku ukorijenjenost hrvatskog bića u ove prostore. Zbog toga je i shvatljiva velika želja kod izobraženijeg hrvatskog puka u Dalmaciji za pronalaženjem i otkrivanjem starohrvatskih crkava i groblja ili, pak, kamenih natpisa s uklesanim imenima narodnih vladara i crkvenih premeta, njihovo ushićenje i ponos prilikom svakog takvog otkrića, ali i ushićenje čitavog hrvatskog naroda. S tim u vezi osnivaju se brojna starinarska društva, koja okupljaju ljude hrvatske nacionalne i političke orijentacije, rodoljube, bez obzira na stalešku i stručnu pripadnost. Oni svoj interes usmjeruju prema nacionalnoj prošlosti, koju često puta znaju idealizirati. Potiču istraživanje i sakupljanje starohrvatskih spomenika. U tom prosvjetiteljskom radu posebno su se isticali seoski svećenici i učitelji, školovani na domaćim bogoslovnim učilištima i Zavodu za narodne učitelje u Arbanasima kod Zadra, kojim je više od dvadeset godina (1866-1887.) upravljao svećenik, pjesnik, pučki učitelj, narodni preporoditelj i ustrajan borac za prava hrvatskog naroda, Stjepan Buzolić. Mnogi seoski župnici i kapelani u ono doba, kada još nije bilo dovoljno učitelja, osim katehete, obnašali su i učiteljsku službu po selima i mjestima Dalmacije, odgajajući djecu u hrvatskom, nacionalnom duhu. Tako je prema Radićevom biografu don Dani Klariću, iskra rodoljublja kod mladog Radića zapalio još u pučkoj školi, u rodnom Bolu na otoku Braču, don Niko Petravić, za kojega don D. Klarić veli, da je "...*bio zlatna duša, izvrsni pedagog i prvi buditelj narodne svijesti na Bolu.*"

Ta rodoljubna iskra tinjat će za sve vrijeme njegova školovanja, u Zadru i Splitu na Velikoj realci, gdje će mu se razviti interes za prošlost i starine, pa za vrijeme studija u Beču, gdje će postati članom "Društva hrvatskih tehničara", izbjegavajući druženje s dalmatinskim sveučilištarcima autonomaške orijentacije. Ona će se raspaljivati u doticajima s narodnim zastupnikom don M. Pavlinovićem još u Beču, uz čiju pomoć (s obzirom da mu je otkazana novčana podpora za školovanje) Radić dobiva mjesto učitelja na Gradjanskoj školi u Makarskoj, gdje će doći u doticaj s don Kažimirom Ljubićem (kasnije predsjednikom Zemaljskog odbora dalmatinskog i tajnikom Matice dalmatinske), vrlim rodoljubom, koji mu bijaše upravitelj.

Dobivši pak 1881. god. mjesto učitelja strukovnog tečaja za brodograđenje i kamenoklesarstvo pri Gradjanskoj učionici u Korčuli, došao je u sredinu, koja je zračila hrvatskim nacionalnim duhom, u sredinu, u kojoj su Hrvati-narodnjaci od 1871. godine imali većinu u općinskom vijeću Korčule. Gradonačelnikom općine tada bijaše vrli rodoljub dr. Rafo Arneri, karizmatična ličnost u narodnom preporodu na otoku Korčuli i Dalmaciji. Tu, u korčulanskoj sredini, ta iskra ljubavi spram svoga hrvatskoga naroda i njegovim narodnim, vjerskim i kulturnim tekovinama, rasplamsat će se u srcu mladog Radića u plan rodoljubnog djelovanja, potvrđujući to članstvom i djelovanjem u brojnim nacionalnim i domoljubnim društvima. U toj korčulanskoj sredini bogate prošlosti i spomeničke baštine razvit će se kod Radića interes za

prošlost i starine, pogotovo one iz starohrvatske dobi, pretvorivši se u strast, te uz učiteljski poziv, postati glavni interes njegova zanimanja do kraja života. Mladi Radić po dolasku u Korčulu postaje članom "*Slavjanske narodne čitaonice*" (osnovane još 1871. godine), prvog domoljubnog društva, oko koje se okupljaju korčulanski narodnjaci. Nesebično i zdušno se uključuje u javni i društveno-kulturni život grada te postaje aktivni sudionik osnivanja i ostalih prosvjetno-kulturnih društava i njihov djelatni član (*Korčulanskog pjevačkog društva Sveta Cecilija* najstarijeg svjetovnog pjevačkog društva u Dalmaciji 1883. godine, *Domorodnog muzeja* 1885. godine, *Korčulanske općinske glazbe* 1892. godine), davši veliki doprinos sveukupnom napretku i učvršćenju nacionalne misli u korčulanskoj sredini. Član je i općinskog *Povjerenstva za ures*, općinski vijećnik i u upravi *Blagajne uzajamne vjeresije*. Bio je povjerenik "*Matice hrvatske*" i "*Književnog društva sv. Jeronima*" za Korčulu, okuplja članstvo i širi predbroj na njihova izdanja po školama, među učiteljima i među korčulanski puk.

U svjetonazoru je čvrsto osvjedočeni katolik i iskreni vjernik. Pristupio je franjevačkom trećem redu (trećoredac), zastupajući i provodeći u životu i u javnom djelovanju Franjine Regule: poštenje, poniznost i socijalnu pravdu. Bio je bratim najstarije korčulanske bratovštine "Svih svetih". Zanimljivo je pripomenuti da je svoja pisma, koja je pisao svojim brojnim štovateljima, uglednicima i ustanovama započinjao motom: "HVALJEN ISUS!"-"ZIVILA HRVATSKA!". Na sjednici općinskog vijeća Korčule, 1897. godine, predlaže, da svako vijećanje započne kratkom molitvom, koju je sam sastavio i koja se molila prije svakog zasijedanja općinskog vijeća: "*Bože svemogući molimo Te, blagoslovi nas u vršenju zadaće, koja nam je zadana. Daj nam mudrosti i pameti, oživi u nas duboko osvjedočenje da o Tebi posve ovisimo i učini da naša vijećanja idu zaista za pravim interesima naše občine. Amen!*" Prateći njegovu javnu djelatnost, mogli bismo kazati, da gotovo niti jedna značajnija obljetnica iz političkog, crkvenog ili kulturnog života grada, otoka i uopće hrvatskog naroda, nije obilježena bez njegova aktivna učešća. Pripremao je akademije sa svojim đacima i držao brojna predavanja iz političke i kulturne prošlosti hrvatskog naroda s posebnim naglaskom na poticanje rodoljubne svijesti i ljubavi za hrvatski narod i jezik, apelirajući na majke da materinim hrvatskim jezikom uzgoje rod, da *u nježnom srcu svoje djece usade ljubav prema domovini i zavičaju*. Zbog toga je bio napadan od autonomaških i talijanaških krugova u novinskom tisku i imao neugodnosti na radnom mjestu u školi.

Držeći da *Slavjanska čitaonica* ne djeluje u čisto hrvatskom duhu, tražeći izmjenu njenog pravilnika i imena, daje ostavku na članstvo u njoj. Kao član *Vjeresijske blagajne*, u čijoj su upravi od njenog osnutka dominirali autonomaši i kasnije talijanaši, u kojoj je službeni jezik bio talijanski, zalagao se za veće učešće Hrvata u upravi, te pravilnu raspodjelu uloga i zajmova i uvođenje hrvatskog jezika, zbog čega je iz nje bio isključen.

Radićevo se domoljublje očitovalo i u njegovu moralnom poticanju i novčanom podupiranju niza rodoljubnih akcija koje se u

to vrijeme poduzimaju, ne samo u gradu Korčuli i Dalmaciji, nego i onih u Banskoj Hrvatskoj. Tako 1887. godine od svoje skromne učiteljske plaće novčanim prilogom podupire hrvatske đake i sveučilištarce u Beču, daje novčane priloge za podignuće spomenika korčulanskom pjesniku Petru Kanaveliću u Korčuli 1890. godine, a 1891. godine, prigodom otkrića spomenika Ljudevitu Gaju u Krapini, među brojnim pozdravnim telegramima iz Dalmacije, u ondašnjim novinama čitamo i onaj Radićev: "Heroju književnome Ljudevitu besmrtnome sve prepone ne zapriečiše dobiti cilja. Slava uzkrstitelju svijesti i knjige hrvatske!"

Na povratku s velike Hrvatske gospodarske izložbe u Zagrebu 1891. godine, posjetitelji iz Dalmacije, među kojima je bio i veliki broj Korčulana, posjetili su Karlovac. Doznajući da se među dalmatinskim izletnicima nalaze i Korčulani, članovi karlovačkog pjevačkog društva *Zora*, koji su još od prije uspostavili i gajili prijateljske odnose s *Korčulanskim društvom Sveta Cecilija*, s rodoljubnim ushićenjem ih ugostiše, potvrđujući i na taj način jedinstvo južne i prekovelebitske Hrvatske. Tom prigodom F. Radić je održao rodoljubni govor s posebnim naglaskom na razgranatoj akciji prikupljanja novčanih priloga za spomenik Kanaveliću u Korčuli. Dirnuti tim rodoljubnim htijenjem, među članovima pjevačkog društva *Zora* u Karlovcu, prikupljeno je 50 fiorina za tu namjenu.

Osim obnašanja dužnosti općinskog vijećnika, F. Radić se nije značajnije angažirao u političkom i stranačkom životu grada. Međutim, kao iskreni domoljub pristajao je uz narodnjake, te svojim javnim, društvenim i kulturnim angažmanom djelovao na promicanju narodnih ideala. U devedesetim godinama prigrio je starčevićansku pravašku misao. To se očituje u jednom pismu što ga je u svoje ime i u ime korčulanskih brodograditelja uputio osobno Anti Starčeviću 1894. godine, prigodom postavljanja kamena temeljca za Starčevićev dom u Zagrebu, u kojem između ostalog stoji: "... pristajući svom dušom uz program Stranke prava, kojega će oživotvorenje donijeti, ako Bog da, sreću i spas mukotrpnjoj nam Hrvatskoj, kličemo Ti iz dna srca. Živi Te Bog. Živila ujedinjena Hrvatska!"

Interesantno je spomenuti i jednu manje poznatu činjenicu, koja nam svjedoči o Radićevim političkim gledištima. Radić je, naime, bio kandidat otoka Brača, Hvara i Visa na izborima za Pokrajinski sabor 1889. godine. Zanimljiv je i njegov Program, objavljen u zadarskom "*Narodnom listu*", koji ukazuje na bitne odrednice i programska načela za koja će se boriti u Dalmatinskom saboru ukoliko bude izabran:

- poboljšati uvjete života učitelja
- borba protiv autonomaša i talijanaša i za iskorjenjivanje talijanaštine u Dalmaciji
- na temelju hrvatskog državnog prava boriti se za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, Slavonijom i Bosnom i Hercegovinom,
- za gospodarski napredak otoka Brača, Hvara i Visa.

Spominje i još dva javna istupa koji svjedoče o Radićevom rodoljublju.

Kada se devedestetih godina 19. stoljeća u srpskom tisku i časopisima, a poglavito u izdanjima *Srpske akademije* pojavljuju tendenciozni napisi i rasprave o prošlosti i spomenicima Boke Kotorske, u kojima se bokotorski kraj opsuje kao *vekovna srpska zemlja*, a za crkve se navodi da pripadaju *lokalnom srpskom stilu*, F. Radić dokazima brani hrvatski povijesni i kulturni identitet bokotorske spomeničke baštine od srpskog svojatanja. Veliki narodni nemiri izazvani mađarizacijom javnog života u Banskoj Hrvatskoj, koju je provodio tadašnji ban, grof Dragutin Khuen-Hedervary, kulminirali su krvoprolićem hrvatskog naroda u Banskoj Hrvatskoj 1903. godine, i imali odjeka u gradu i na otoku Korčuli. Tim povodom u gradu je održana izvanredna sjednica općinskog vijeća, na kojoj je, uz gradonačelnika, o tragediji hrvatskog naroda govorio i vijećnik Frano Radić.

Iz Radićeve javnog djelovanja i bogate korespondencije moguće je nazrijeti i neke njegove karakterne osobine. Riječ je o čovjeku, nadarenom i sposobnom, duboko svijesnom svojih dužnosti i odgovornosti. Kao prosvjetni djelatnik i kao urednik jednog stručnog glasila, osjećao je i poteškoće s kojima se suočavao u jednoj maloj otočnoj sredini, bez stručnih institucija i znanstvenih biblioteka, pravih suradnika i dovoljno novčanih sredstava. Riječ je o čovjeku koji je bio svijestan i svoje nedovoljne naobrazbe u povijesno-umjetničkoj i arheološkoj struci, pa to nastoji nadoknaditi ustrajnim čitanjem stručne literature, koju posuđuje od institucija i pojedinaca. Svoja znanja, razmišljanja, pretpostavke i teze želi proširiti i dokazati radom u velikim domaćim i europskim muzejima, arhivima i knjižnicama. Zbog toga traži, moli novčanu pomoć za svoje usavršavanje od onodobnih državnih vlasti i institucija. No, očito mu sudbina nije bila naklonjena. Nije uživao naklonost ni kod svojih pretpostavljenih u onodobnom školskom sustavu, a niti kod domaćih stručnjaka. Zapostavljaju ga i gotovo ponizuju, što ga boli, pa izražava to u pismima prijateljima i suradnicima. Unatoč tim poteškoćama, Radić je ostao odan svome pozivu, djelujući pošteno, tiho i samozatajno. Zbog takvog njegovog stava, brojni ga suradnici (seoski učitelji, seoski župnici, fratri, pomorski kapetani, advokati, liječnici i obični seljani) u upućenim mu pismima, štuku, cijene, uvažavaju i časte, posvećujući mu čak i pjesme prigodnice. A on im revno, ljudski toplo odgovara, ohrabruje u nastojanjima i potiče u radu. Takav F. Radić, kao čovjek, učitelj, prosvjetitelj, istraživač i rodoljub, privući će Maruna, jer su im se životne sudbine, razmišljanja i gledišta u mnogočemu podudarala, te će u kasnijem svom djelovanju zajednički dijeliti i podnositi sudbinu tih prvih istraživača hrvatske prošlosti i spomeničke baštine.

U mladog gimnazijalca Stipana (Luju) Maruna, ljubav za hrvatsku prošlost i starine usadit će njegovi profesori još u sinjskoj franjevačkoj gimnaziji fra. Š. Milinović, a naročito S. Zlatović, usmjerivši tako životni put mladog Maruna. Nakon novaštva u Visovcu i završenog školovanja na bogoslovnim učilištima u Šibeniku i Makarskoj, svećeničke službe u Drnišu, osamdesetih godina 19. stoljeća premješten je u Knin, otprilike u isto vrijeme

kad i Radić u Korčulu. Tu, u Kninu, nakon kratkog obavljanja svećeničkih dužnosti (župnik, gvardijan samostana), Marun će se isključivo posvetiti istraživanju i sakupljanju starohrvatskih spomenika, utemeljiti *Kninsko starinarsko društvo* i njegovo glasiloo *Starohrvatsku prosvjetu*. Započet će svoja brojna istraživanja po kninskoj okolini, u Biskupiji, Crkvini, na Kaptolu i drugdje, utemeljiti prvi muzej hrvatskih spomenika, izgraditi posebnu zgradu za muzej, otkupiti kninsku tvrđavu, u kojoj će, u dvjema adaptiranim zgradama konačno naći smiraj starohrvatski spomenici. Time je bio ispunjen Marunov životni cilj.

Ni Marun ni Radić nisu imali adekvatne stručne spreme u arheološkoj struci. Međutim, obojica su još od mladih dana bila zadobljena ljubavlju prema svom hrvatskom narodu, njegovoj prošlosti i spomenicima, koja će se kasnije razviti u silnu želju za njezinim istraživanjem. I Marun je u svojim počecima djelovanja na polju nacionalne arheologije bio prilično usamljen. Svesrdnu podršku su mu pružali jedino seoski župnici, učitelji i njegova subraća, a poglavito S. Zlatović, kojega s velikim poštovanjem često spominje u pismima Radiću.

O počecima Buličeve suradnje s Marunom, a potom njihovu razlazu već je dosta pisano u arheološkoj literaturi, pa se u ovoj prigodi na to ne bismo osvrnuli. Tek ćemo naglasiti, što je također već poznato, da bit prekida njihove suradnje treba tražiti u različitim pristupima u metodologiji rada kod arheoloških istraživanja, s jedne strane, te u različitim pogledima na budućnost razvoja starohrvatske arheologije i pohrane starohrvatskih spomenika, s druge strane. Kada je, pak, riječ o metodologiji rada prilikom arheoloških iskopavanja na terenu, onda je posve jasno, da Marunov amaterski pristup nije mogao zadovoljiti zahtjeve jednog školovanog arheologa, zbog čega je neminovno moralo doći do nesuglasica. S druge strane, obojica su bili jake ličnosti, čvrstog karaktera i nepokolebljivi u svojim vizijama i odlukama. Stoga je posve shvatljivo, da u takvim okolnostima Marun želi oko sebe imati odane i marljive suradnike i istomišljenike. Zbog toga su mu najvjerniji suradnici i bili seoski učitelji i svećenici (Milinović, Zlatović, Klarić, Kaer, Vukasović, Stanić i drugi). Razumije se, da Radićevo domoljublje, ljubav za prošlost i spomenike, te njegov dotadašnji rad u Korčuli, nije prošao nezapaženo kod Maruna. On ga želi imati za suradnika, postepeno ga uključujući u rad *Društva*, povjeravajući mu izvršenje mnogih važnih zadaća, koje je Radić uspješno izvršavao. Marun je ubrzo u Radiću stekao vrijednog i odanog suradnika i istomišljenika, s početnim, dubokim uzajamnim uvažavanjem i poštovanjem, koje se sve više razvijalo u iskreno i neraskidivo prijateljstvo.

Brojnost pisama, opširnost i isticanje detalja u njihovu sadržaju ukazuju da je fra. L. Marun imao neograničeno povjerenje u rad F. Radića, da ga je smatrao odanim i iskrenim prijateljem s kojim se savjetuje u donošenju svih važnijih odluka od interesa za *Društvo* i kojemu povjerava i svoje intimne želje, nadanja, patnje i strahove. Uvjereni smo, da mnogi detalji iz Marunovih pisama mogu još bolje rasvijetliti pojedine njegove odluke, dvojbe, želje i

nastojanja, njegove poglede i razmišljanja o pojedinim problemima, koje nećemo naći u dosadašnjim objavljenim radovima. Tako se primjerice iz pojedinih pisama još bolje mogu shvatiti Marunove poteškoće u radu, koje mu prouzrokuju pojedinci iz same uprave *Društva*, protiveći se i glasujući protiv njegovih prijedloga. Marun je mnogo nastojao pomoći Radiću da dobije neko učiteljsko mjesto u Zadru ili pak Kninu, ali u tome nije uspio. Premještanjem Radića u Dubrovnik, Marun je i nadalje ostao s njim u dopisivanju i prijateljskim odnosima, pa i onda, kada je Radić provodio umirovljeničke dane u Bolu na Braču, izvješćujući ga detaljno o svojoj sudbini i sudbini Muzeja za vrijeme I. talijanske okupacije, kao i o sudbini sa svojom subračom i napuštanju franjevačkog samostana.

Prilozi

Popis pisama i kratki sadržaj

1889. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 3. prosinca.

Moli ga da nacrtar arheološke predmete (naušnice) i da uđe u trag "Kninskoj kronici", koja je od kninske obitelji Petković dospjela kod nekadašnjeg sudbenog kanceliste Josipa Zovettija u Kninu, koji se kasnije preselio u Korčulu.

1890. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 29. svibnja.

Moli Radića da ga detaljnije izvijesti o arheološkim predmetima nadenim na otočiću Badiji ispred Korčule. Zauzet će se kod starješinstva Reda da dode u posjed tih pisama. Obavješćuje ga i o bolesti o. S. Zlatovića.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 10. lipnja.

Zahvaljuje mu na pročitanoj glagoljičkom natpisu. Tuži se na Bulića, koji još nije završio radnju, jer se bavi solinskom bazilikom. Spominje i bolest o. S. Zlatovića, koji se oporavlja.

3. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 27. rujna.

Piše mu o incidentu sa seljacima mjesta Pađene zbog prisvajanja natpisa iz hrvatske dobi, pronađenih prilikom preuređenja crkve sv. Jurja. Moli ga za izradu nacrtar bazilike na Kapitolu.

4. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 20. listopada.

Obavješćuje ga o boravku u Zadru u vezi s radom *Društva*, kao i o bolesti o. S. Zlatovića, koji se oporavlja u Šibeniku, a zimovat će na Hvaru.

5. Pismo fra Luje Maruna iz Knina od 7. studenog F. Radiću.

Šalje mu *Monumenta...* i *Codex diplomaticus*, a za Lucijeve *Memorie di Traù*, upućuje ga na F. Bulića. Obavješćuje ga o postupku istraživanja ukradenih natpisa iz Pađena, o posjetu mjestu iskopa vrličkih starina, zajedno sa Stanićem, koje su iz doba narodne dinastije, a dospjele su u Knin. Obavješćuje ga da je Hrvatski sabor u Zagrebu dodijelio *Društvu* 500 forinta za rad u

sljedećoj godini. Piše mu da je o. S. Zlatović otišao liječnicima u Trst.

1891. godina

1. Dopisnica fra Luje Maruna F. Radiću poslana iz Knina, bez nadnevka.

Pita Radića može li mu poslati arheološki materijal (naušnice) da ih nacрта.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radću iz Knina od 25. ožujka.

Tuži se Radiću da nema podrške u *Društvu*. Radića smatra iskrenim prijateljem i moli ga da se prihvati tajništva *Društva* i preseli u Knin, gdje bi mogao dobiti kakvo učiteljsko mjesto.

1892. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 9. veljače.

Žali se na loš rad Znanstvenog odbora, kojemu je na čelu don F. Bulić, na probleme oko odobravanja Pravilnika *Društva* od Namjesništva u Zadru. Piše mu i o neslaganju s don F. Bulićem u pogledu koncepcije rada *Kninskog starinarskog društva*.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 7. travnja.

Piše mu o smrti fra Stjepana Zlatovića, kojega je Radić neobično cijenio i šalje mu njegovu sliku. Odgovara na Radićevo čuđenje što don F. Bulić nije prisustvovao godišnjoj skupštini *Kninskog starinarskog društva*, navodeći kao uzrok odlučnost *Društva* za gradnjom muzeja hrvatskih starina u Kninu.

3. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 6. svibnja.

Piše mu o susretu s don F. Bulićem u Splitu i protivljenju njegovu nastojanju da arheološki spomenici iz starohrvatske dobi budu pohranjeni u splitski Arheološki muzej. Pošto drži da će odstupanjem Š. Ljubića iz uredništva *Viestnika*... biti pogubno za objavljivanje starohrvatske spomeničke baštine, najavljuje mogućnost utemeljenja vlastitog glasila, tražeći mišljenje Radića o toj ideji, najavljujući moguće susrete i konzultacije i s ostalim suradnicima u svezi s tim pitanjem.

4. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 21. lipnja.

Obavješćuje ga o otkriću šest velikih grobnica s ostrugama i zlatnim novcem uz brod bazilike na groblju u Biskupiji. Upoznaje ga s Ljubićevom idejom o ujedinjenju *Hrvatskoga arheološkog društva* u Zagrebu s *Kninskim starinarskim društvom* sa sjedištem u Kninu, kamo bi prešlo i uredništvo *Viestnika*... Ne želi na sebe preuzeti odgovornost odlučivanja, pa traži susret i konzultacije s Radićem i ostalim suradnicima.

5. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 4. rujna.

Obavješćuje ga o radovima na gradnji muzeja u Kninu, koji će uskoro biti dovršen, pa moli Radićevu pomoć prilikom muzejske postave.

6. Dopisnica fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 5. Rujna.

Javlja mu o inicijativi Vida Vuletića-Vukasovića da se sastanu Marun, Vukasović i Radić u Staromgradu, na Lokrumu, ili Selcima i rasprave o problemu opstanka *Viestnika*...

7. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 30. rujna.

Najprije ga obavješćuje da je njegovu molbu s preporukom poslao Biankiniju. Piše mu da sastanak o kojem su govorili nije uspio ostvariti, ali da će ipak otputovati u Hvar, razgovarati i čuti mišljenje Š. Ljubića, a potom svratiti do Korčule i sastati se s Radićem i Vukasovićem.

1895. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 25. lipnja.

Obavješćuje ga o pismu povjerenika *Društva* Vladimira Ardalića iz Deveraska, općina Skradin, u kojem mu javlja o nalazima u Smrdelju (grobovi sa stećcima, naušnice u grobovima, votivna rimska ara s natpisom). Preporučuje Radiću da nalaze objavi u sljedećem broju *Starohrvatske prosvjete*.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 27. studenog. Šalje mu dopunu pravilnika *Društva* na ogled.

3. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina, bez nadnevka i godine.

Po sadržaju pisma pretpostavljam da bi moglo biti pisano 1895. godine. Piše mu da je primio priloge za 4. broj *Starohrvatske prosvjete*, koje je poslao tiskati u Zagreb. Isto tako obavješćuje ga o pripremama i skupljanju priloga za 1. broj *Starohrvatske prosvjete* u sljedećoj godini, kao i o nekim tehničkim poboljšanjima časopisa, naslovne stranice itd. Piše mu i o planovima istraživanja za narednu godinu (kupnji zemljišta u Biskupiji na lokalitetu Katića Bajami, Bribiru, skradinskoj okolici), ali da još ne zna kojim će novčanim sredstvima raspolagati. Sugerira da bi bilo dobro istraživati starinska groblja u sinjskoj, imotskoj, vrgoračkoj i neretvanskoj okolici. Obavješćuje ga da je obišao sve iskopine, koje vodi društvo "Bihać" s posebnim osvrtom na iskopine na Gospinu otoku u Solinu. Obavješćuje ga da će nastojati da mu bude pružena novčana podpora za uređivanje Časopisa.

4. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina, bez nadnevka i godine. Pretpostavljam da bi moglo biti pisano 1895. godine.

Moli Radića da mu pošalje crteže, jer želi da 2. broj *Starohrvatske prosvjete* bude tiskan do društvene skupštine, pa ga u tom nastojanju požuruje s uređivanjem.

5. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina, bez nadnevka i godine. Pretpostavljam da bi moglo biti pisano 1895. godine.

Pita Radića bi li bio voljan prihvatiti se kao član zamjenik Znanstvenog odbora *Društva* uz Bulića, Jelića, Ljubića i Miloševića. Marun će ga nastojati predložiti.

1896. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 11. travnja.

Obavješćuje ga da Š. Ljubić nije ušao u Znanstveni odbor *Društva*, iako ga je pismeno molio, ali mu on nije odgovorio. Isto tako ni Franjo Rački mu nije odgovorio. Međutim je doznao da je prijedlog raspravljan na sjednici JAZU, na kojoj je odbijeno imenovanje Račkog u Znanstveni odbor. Umjesto njih iz Zagreba je izabran dr. Čeko, koga je *Društvo* prihvatilo, čemu se usprotivio Bulić. Piše mu pojedino s održane godišnje skupštine društva te

mu se žali da se nitko nije htio prihvatiti časti predsjednika, koja nosi trud, poteškoće i nezahvalnost. Ponovno se, u takvoj situaciji, Marun prihvatio časti predsjednika *Društva*, smatrajući svoje imenovanje "izborom za nevolju", jer drži da bi bila izdaja napustiti podhvat. Na kraju mu piše da bi želio dobiti sudruga svojih osjećanja (misli na F. Radića) koji bi predano radio, bio spreman podnijeti i nezahvalnost za korist svoga potištenog naroda. Moli stoga Radića da ga ovlasti raditi na njegovu premještaju u Knin.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina, od 31. prosinca.

Objavljuje Radića da ga je unatoč njegovu protivljenju uvrstio u Znanstveni odbor, vjerujući u njegov častan i koristan rad. I ponovno se jada na don Franu "... *sve moje djelovanje do sada nije mu pogodno, tako da je sa mnom prekinuo gotovo sve odnošaje. Nije htio ni doći na skupštinu*". Žali se da II. svezak starohrvatskih spomenika, koje je Bulić toliko puta navijestio (table su davno gotove), nije se ni počeo tiskati, što drži štetnim za *Društvo*, smatrajući da narod ima pravo znati što radimo. Ističe da se ne može pohvaliti ni sa susretljivošću JAZU koja nije dala ni novčića potpore, iako smo za table utrošili 300 forina. Interesira se za Muzej u Korčuli. Razmišlja da bi Radić preuzeo Bulićevu obvezu da napiše radnju, a *Društvo* bi se pobrinulo objaviti ju na svoju ruku.

1898. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 19. listopada.

Obavješćuje ga da je izgubio parnicu s Plavnjacima na sudu u Zadru.

1899. godina

1. Pismo fra Luje Maruna iz Knina od 16. siječnja F. Radiću.

Riječ je o uređivanju i tiskanju *Starohrvatske prosvjete* kao i o suradnji s V. V. Vukasovićem.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 28. svibnja.

Obavješćuje ga da je pisao zastupniku Periću u Beč da razgovara s Bulatom, kontaktira s Vrankovićem, Ivčevićem i Korlaetom. Pisat će Paviću i Marojčiću i osobno će ići u Zadar. Riječ je o natječaju na preparandiji na koje reflektira F. Radić. Piše mu i o poteškoćama oko otkupa Kninske tvrđave. Poslao je "prošnju" na sve općine pa i Korčulansku, tiskao Proglas pak mu šalje nekoliko istisaka s molbom da agitira u Korčuli za skupljanje milodara za otkup tvrđave.

3. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 8. lipnja.

Citira mu odgovor Perića koji ne ulijeva puno nade da Radić uspije na natječaju: *Za našega Radića ja ću se zauzeti kao za svoju stvar, no bojim se, da koliko jaja nasadimo, toliko mućaka dobijemo...* . Dalje u pismu Marun moli Radića da nastoji kod načelnika Korčule da održi obećanje, tj. novčano podupre otkup Kninske tvrđave.

4. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 16. lipnja.

Piše mu da je bio u Zadru, ali da se nije sastao ni s Marojčićem niti s pokrajinskim školskim nadzornikom, zbog njihove odsut-

nosti. Pored kandidata prof. Posedela i Zglava, Marun ne daje Radiću velike šanse, to više, što mu je pouzdana osoba na ravnateljstvu izjavila: *Radić slabe izgleda ima bud na koje imenovanje važnije u preparandiji, jer nije persona grata*. Savjetuje ga da razmišlja o drugim mogućnostima, npr. *Društvo* bi mu moglo zajamčiti redovnu podporu od 500 fiorina, kada bi se bavio pretežito društvenim poslovima. Sugerira mu odlazak u Zagreb ili na neko tajničko mjesto u općinama Drniš, Skradin, Prominu. Nudi mu da s cijelom obitelji praznike provede u Kninu. Obavještuje ga da je pisao Neumannu u Beč, kako bi Centralna komisija preuzela na sebe tiskanje publikacije *Inventaria*, tj. kolekciju starohrvatskih naušnica.

1902. godine

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 28. ožujka.

Piše mu o novčanoj situaciji u *Društvu*, podmirenju dugova za otkup kninske tvrđave, za koju drži da je stvorena za muzej, koji bi se smjestio kod stare crkve Sv. Barbare, te da je dao arhitektu Ivekoviću podatke za izradu nacrtu. S obzirom na nešto izdašnije novčane subvencije od najma stanova, Pokrajine, Banovine i Države, novčano stanje u *Društvu* se nešto poboljšalo, pa razmišlja o honoriranju suradnika. Obavještuje ga da je bazilike na Stupovima odlučio zasuti zemljom jer propadaju.

1904. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću otposlato iz Skradina 30. studenoga.

Opisuje mu stanje u *Društvu* koje se opet nalazi u krizi što je potencirao s jedne strane sukobima s Bulićem, koji je ljut na obojicu i kojega *spopada staro bjesnilo*, a s druge strane jer su se nagomilali veliki dugovi za tiskanje *Starohrvatske prosvjete*, popravak društvene kuće, a od države nije dobio ništa.

2. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Skradina od 30. rujna.

Obavještuje ga o situaciji u Kninu i u *Društvu*, popravku društvene kuće i neuspjehu njegove misije u vezi s Radićevim natječajem na zadarskoj preparandiji.

3. i 4. Dva pisma fra Luje Maruna upućena F. Radiću.

Jedno je pismo iz Skradina bez nadnevka, a drugo iz Knina od 10. svibnja. U oba se iznose poteškoće u vezi s tiskanjem *Starohrvatske prosvjete*, tako da će se moći tiskati samo 2 sveska na godinu. Moli Radića da u predgovoru *Starohrvatske prosvjete* obavijesti članstvo i suradnike o tim poteškoćama.

1905. godina

1. Pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Knina od 3. prosinca.

Piše mu o svojoj bolesti, društvenim poslovima, čestom boravku u Skradinu, odakle putuje u Zadar i Split radi društvenih poslova. Žali za Radićevim odlaskom u Dubrovnik i želi ga posjetiti, ali se nada njegovoj daljnoj potpori. Veseli ga što mu se vid poboljšava. Moli ga da diktira svojoj Marici "prošnju" na cara, da se povrate neretvanski šljemovi. Grof Harach, carev rođak, osobno će ga predati caru.

2. pismo fra Luje Maruna F. Radiću iz Skradina od 20. ožujka.

Žali što rad *Društva* stagnira, izražavajući bojazan da će se društveno glasilo *Starohrvatska prosvjeta* ugasiti. Obavještuje ga da je rimske starine, otkrivene na mjestu zvanom šupljaja, nedaleko Ivoševaca, prenio u Muzej te da će rimske starine, sporazumno s Bulićem, dati njemu kopati, a ne Bečlijama dvojbenih sposobnosti i zadahnutih prezirom prema nama. Piše mu da bi morao otići u sanatorij Račić, ali da odgoda zbog poslova.

3. Pismo F. Radića iz Korčule fra L. Marunu u Knin od 24. svibnja.

Obavještuje ga o boravku dr. K. Patscha iz Sarajeva u Korčuli. Obišao je spomenike u gradu i uz pratnju F. Radića rimske spomenike u Kneži, blizu Račišća, okolici Žrnova i Pupnata. Pregledao je Radićevu zbirku starog novca, pohvalno se izrazivši o njoj. Žali Radićevu dvadesetčetverogodišnju sudbinu u Korčuli bez promaknuća. Čudi se da je opat Trojanis u Korčuli konzervator, koji se uopće ne bavi starinama, a ne F. Radić. Patsch je posjetio i otok Lastovo.

4. Pismo F. Radića iz Dubrovnika fra L. Marunu u Knin od 28. prosinca.

Piše mu o premještanju u Dubrovnik na Žensku preparandiju i o snalaženju u novoj sredini. Žali za radom u *Društvu*: *Naše starinarsko društvo, moje mezimče, neću nigda zaboraviti, pa Vam ostajem vazda na raspolaganju svojim svjetom u stvarima u kojima cjenite da bi vam mogao štogod kazati, čime bi Društvu i znanosti koristio.*

1906. godina

1. Pismo fra Luje Maruna iz Knina F. Radiću u Dubrovnik od 30. lipnja.

Podsjećajući ga u pismu na utemeljenje *Kninskog starinarskog društva* prije 19 godina, razlaz s Bulićem i utemeljenje društva *Bibać*, navodi da se *Društvo* uspjelo odhrvati podmetanju i konkurenciji. Radostan je što Dubrovčani brinu o svojim spomenicima. Posebno se veseli utemeljenju *Bokeljskog starinarskog društva* u Kotoru. Kako on zbog bolesti i troškova ne može ići na osnivačku skupštinu u Kotor, moli Radića da on otputuje i zastupa *Društvo* i predsjednika Maruna. Ako ni Radić ne može, neka pošalje V. V. Vukasovića. Moli ga da na skupštini izjavi da *Kninsko starinarsko društvo* pristupa kao član *Bokeljskom starinarskom društvu*.

2. Pismo F. Radića iz Dubrovnika fra L. Marunu u Knin od 8. srpnja.

Radić žali što nije mogao izvršiti Marunov nalog i ići u Kotor na skupštinu *Bokeljskog starinarskog društva*. Poslao je telegram kao glavni urednik *Starohrvatske prosvjete*.

3. Pismo fra L. Maruna iz Knina F. Radiću u Dubrovnik od 14. veljače.

Obavještuje ga da je u ime *Društva* poslao telegram *Bokeljskom starinarskom društvu* u Kotoru.

4. Pismo fra L. Maruna iz Knina F. Radiću u Dubrovnik od 14. veljače.

Potanko ga obavješćuje o upravo održanoj skupštini *Bokeljskog starinarskog društva* u Kninu, koja je bila burna. Osvrće se na jaku opoziciju predvođenu dr. Barićem, Požarom, Tomićem i Morettijem. Zahvaljujući podršci ostalih rodoljubivih članova *Društva*, opozicija je bila poražena. U upraviteljstvo su izabrani L. Marun, Perić, Kaer, Krpan, Picher, dok je Znanstveni odbor ostao isti.

5. Pismo fra L. Maruna iz Sinja F. Radiću u Dubrovnik od 28. studenog.

Detaljno opisuje tijek skupštine *Društva*, održane u Kninu.

1919. godina

1. Pismo fra L. Maruna iz Sinja F. Radiću u Bol na otoku Braču od 28. studenog.

Piše mu o svojoj bolesti, nostalgiji za Kninom, brizi za kninske spomenike da ih Talijani ne odnesu.

2. Pismo fra L. Maruna iz Sinja F. Radiću u Bol na otoku Braču od 22. kolovoza.

Žali se Radiću da su ga prijatelji napustili. Nema vijesti iz Knina. Boji se da okupator ne opljačka njegove trude. Tuži se na svoju subraču, koji ga se žele otarasiti kao balast, odlučivši ga prebaciti u splitski samostan, ali se nije pokorio.

3. Pismo fra L. Maruna iz Sinja F. Radiću u Bol na otoku Braču od 29. travnja.

Piše mu o svojoj plućnoj bolesti, bacanju krvi. Misli na Knin. Rado bi se sastao s Radićem.

1920. godina

1. Pismo fra L. Maruna iz Sinja F. Radiću u Bol na otoku Braču 31. kolovoza.

U vrlo opširnijem pismu jada se Radiću na svoje sadašnje stanje (bolest, nerazumijevanje svoje braće, briga za kninske spomenike). Lamentira o svom svećeničkom pozivu, ističući, da iako treba slušati starješine, on se nije htio pokoriti i drži da je ispravno, što na široko obrazlaže.

*A Review of the
Relations and
Collaboration of
Marun and Radić
Through Their
Correspondence*
Summary

The contents of the letters sent by father Lujo Marun from Knin, Skradin and Sinj to Frano Radić in Korčula, Dubrovnik and Bol at the island of Brač, over some thirty years (1889-1920) show the beginnings and all the obstacles that accompanied the development of our national (old-Croatian) archaeology.

Even if there were no other sources (there are reports from the Croatian Antiquities Society members meetings, various money rising applications and other documents addressed to various ecclesiastical and state authorities, from municipal to regional, as well as various manuscripts and field notes), we dare to say that the large number of letters, with their lengthiness and detail, very much enabled reconstruction of activities in the field of old-Croatian archaeology in this thirty-years' period. The letters produce a true image of this first period of development of the old-Croatian archaeology where the foundations of our national archaeology were laid, archaeology that was to become a separate archaeological discipline.

Its beginnings and development may be watched in the context of the then social and political circumstances encountered by the Croatian nation. That is the time of the Croatian national revival, when an increased interest for the Croatian past and the old-Croatian monuments appeared with a part of more educated Croatian population (watchers, clergy, but other categories of people as well, such as lawyers, physicians, marine captains). From the numerous early researchers, devotees of the Croatian national history and heritage, stand out father Lujo Marun and Frano Radić who, by their public work, marked the initial period in the development of our national archaeology. Although these first researchers had no training adequate for the work they did, they had great love for collecting and finding of monuments of the old-Croatian époque. The above mentioned circumstances caused the development of the old-Croatian archaeology of the period to move into a romantic-idealistic enthusiasm in interpreting the Croatian history and its heritage. The amateur approach in the archaeological research methodology, as well as the visions of a distinct development of the national archaeology aimed to collecting the old-Croatian monuments, to be housed under a common roof, in a particular old-Croatian heritage museum, opposed the views and standpoints of the, then still few, educated experts. Therefore, the entire initial period will be accompanied by conflicts between the two contraposed groups, sometimes concealed, sometimes open.

While reading the Marun's letters, before our eyes resurrect the image of a patriot and lover for the Croatian history and heritage, a man of clear vision of the role and future development of the old-Croatian archaeology. We see him as a person of strong character, sturdy about his viewpoints and decisions.

Having no proper education in the profession to which he dedicated himself, he did not reconcile with the experts' opinions, although he did respect them. He preferred doing everything by himself. Having expanded his researches over a wide area of the vicinities of Knin, and even wider, and unable to get everywhere

and to control everything by himself, he surrounded with collaborators of similar political opinions and like-minded on the practices and future of the old-Croatian archaeology.

As a keen patriot, devoted to old-Croatian history and monuments, a diligent researcher and devoted collaborator and like-minded person, Marun recognised the young Frano Radić and his past work in Korčula. They will be brought close by their common love for old-Croatian monuments and similarity of their opinions, besides the mutual respect. They will start a fruitful collaboration, that was to grow into a true and permanent friendship that lasted till the Radić's death. Marun considered Radić a true and loyal friend, and, having an unlimited trust in him, he entrusted him with many important tasks in the Society (the Scientific Committee, editing of the *Starobrvatska prosvjeta*, and others). Marun advised him of practically each and every archaeological find, not only in the vicinities of Knin, but all over Dalmatia, and even in Bosnia and Herzegovina, that he received from his ardent field commissioners. He also wrote to him of the problems of his field work, related to researches or accidental archaeological finds, lootings and conflicts with distrustful peasants of both religions. He regularly advised him of the activities and situations in the Society, annual meetings and resolutions, his plans about future researches, funds. Numerous lines of text are dedicated to his relations and conflicts with the rev. F. Bulić and the opposition in the very Society Board. Deeming Radić a true and loyal friend, he sought his advices about every important decision that was to be made in the interest of the Society. He even entrusted him with his personal wishes, hopes, anguishes and fears.

Understanding the Radić's problems about his acting on the island of Korčula, as well as his greatest wish to improve himself in the profession, he tried to help him about getting a lecturer's job at the Teachers College at Zadar. More than anything, he wanted to have him next to himself in Knin, as the Society secretary, where he could be of greatest help to him. Even following the deployment of Radić to the Women Teachers College at Dubrovnik, Marun maintained the contacts with him, as well as while Radić was spending his hard retirement days in his native Bol at the island of Brač.

+